کورتەیەک لە مێژوی سەرهەڵدانی یەکی ئایار !... مستەفا باهر

یەکی ئایار ڕۆژی جیهانی چینی کرێکاران، ڕۆژی بیرهێنەرەوەی مێژوی خەباتی چینی کرێکارە لەسەرتاسەری جیهاندا، لە پەیوەند بە خەباتی کرێکارانەوە بۆ کەم کردنەوەی کاتی کارکردن لە ڕۆژێکدا بۆ هەشت کاتژمێر.

هەمو ساڵێک لە یەکی ئایاردا لە بەشێکی زۆری جیهاندا کرێکاران بەو بۆنەیەوە مارشی یەکی ئایار بەڕێدەخەن و جەژندەگێڕن . ئەو ڕۆژە لە بەشێکی زۆری ئەو وڵاتانەدا بوە بە پشوی ڕەسمی. بەڵام لە بەشێکی تری وڵاتەکان وەک ئەمەریکاو کەندا و ئوسترالیا لەکاتێکی ترد دەکرێتە پشو کە لەمانگی ئەیلولدایە ڕۆژی یەکی ئایار بە ڕەسمی ناناسن. چەند وڵاتیش هەیە کە تاوەکو ئێستا ڕێگا نادرێت بە کرێکاران هیچ جۆرە چلاکیەک بکەن و ئەوڕۆژەش بە ڕەسمی ناناسن وەک،(سەعودیەی عەرەبی،عومان و ئەفغانستان.). بزانین سەرتای سەرهەڵدانی ئەم ڕۆژە لە کوێوە سەرچاوەی گرتوە.

سەرەتای ئەم بیرۆکەیە لە لایەن کریکارنی ئوسترالیاوە دەستی پێکرد . لە ڕۆژی ٢١ نیسانی سالی ١٨٥٦ کریکارانی ئوسترالیا بڕیاری ڕاگرتنی یەک ڕۆژ کارکردنیان دا و ، لە کۆبونەوەیەکی فراواندا بڕیاریان دا کە خەبات بکەن بۆ کەم کردنەوەی کاتی کارکردن ، کە دەبیت کاتی کارکردن لە ڕۆژێکدا لە ٨ کاتژمێر زیاتر نەبێت.کە لەوکاتەدا کرێکارن لە ١٢ بۆ ١٤ کاتژمێر کاریان دەکرد.

بڕیاری ئەم کریکارنە هەر بۆ ووڵاتەوە نەوەستا ،بەرەو ئەمریکا ڕۆشت ،لەوەش لە سالی ١٨٦١ تێکۆشان بۆ کەم کردنەوەی کاتژمێرەکانی کارکردن دەستی پێکرد. لە ساڵی ١٨٧٧ کرێکارانی هێلی ئاسن مانیان گرت و داوای کەم کردنەوەی سەعات کاریان دەکرد، بەڵام لەلایەن پۆلیس و سوپای ئەمریکاوە بە شێوەیەکی توندوتیژ هێرشیان کرایە سەرو سەرکوتیان کردن.

لە ساڵی ١٨٨٤دا فیدراسیۆنی سەندیکاو یەکێتیە کرێکاریە ڕێکخراوەکان لە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاوە و کەنەدا کە لەساڵی ١٨٨١ ەوە پێکهات بوو،ە بڕیارێکی دەرکرد کە لە بەشێکیدا دەڵێت:" لە یەکی ئایاری ١٨٨٦ بەدوواوە دەبێ کرێکاران لە ڕۆژێکدا تەنها هەشت سەعات کاربکەن، بانگەوازی هەموو ڕێکخراوە کرێکاریەکان دەکەین کە یاساکان بە جۆرێک ئاراستە بکەن لەگەڵ ئەم بڕیارەدا بێتەوە".

ساڵێک دوای ئەوە هەمان فیدراسیۆن بەیانێکی تری بڵاوکردەوە و تیایدا دووپاتی دەکردەوە کە سیستەمی هەشت سەعات کار دەبێ لە ١ی ئایاری ١٨٨٦ەوە کاری پێبکرێت، لە ئەمەریکاش کرێکاران ڕۆژانە ١٠ بۆ ١٢ و تەنانەت ١٤ کاتژمێر کاریان دەکرد.
لە چەند مانگ بەر لە ڕۆژی دیاریکراوەوە واتە ١ی ئایاری ١٨٨٦بۆ سەدان هەزاران کرێکار، ڕێکخراو و ناڕێکخراو هاتنە مەیدانی خەباتەوە، شاری شیکاگۆ لە ویلایەتی ئیلینۆی ناوەندی خەبات و ڕووبەڕووبوونەوە بوو لە پێناوی کەم کردنەوەی سەعاتی کارکردن، یەکێتی ناوەندیی کار لە شیکاگۆ ڕابەرایەتی ئەم جووڵانەوەیەی دەکرد کە پێکهاتبوو لە 22 یەکێتی و ریکخراوی کرێکاری.لە یەکی ئایاردا بۆ ١٠٠ سەدان هەزار کرێکار ڕاژانە سەرشەقامەکان و بە دروشمی ٨ کاتژمێر بۆ کارکردن ٨ کاتژمێر بۆ پشوو ،هەشت کاتژمێریش بۆ خەو،. دروشمێکی تریش هەشت کاتژمێر کارکردن بە بێ بڕینی هەقدەست لەوکاتەدا کریکاران ڕۆژانە بۆ ٣ دۆلار کاریان دەکرد، ڕژانە سەر شەقامەکان.
لە ڕۆژی ٣ ئایاری ١٨٨٦ کە هێشتا لە هەندیک شوێن مانگرتن بەردەوام بوو بۆ بەدیهێنانی خواستی هەشت سەعات کار، لە کۆمپانیایەک بە ناوی ماکۆرمیک پۆلیس تەقەی لە مانگرتنی کرێکاران کرد و ژمارەیەک کوژراو بریندار لێکەوتەوە. بۆ ڕۆژی دوایی بە مەبەستی ناڕەزایی دەربڕین بەرانبەر بەو پەلامارە دڕندانەیهی پۆلیس. بانگەوازی گردبونەوەی کرێکاریی لە مەیدانی هەیمارکێت لە شاری شیکاگۆ دەکرێت.
گردبونەوەکە بە شێوەیەکی ئارام بەڕێوەدەچێت، کاتێک دوا قسەکەر لەسەر مینبەر دەبێت کۆبوونەوەکە بە هۆی بارانی بارینی زۆرەوە. ژمارەی بەشداربوان زۆر کەم دەبێتەوەو تەنها ٢٠٠ کەس لە مەیدانەکەدا دەمێنن، لەو کاتەدا هێزێکی پۆلیس کە بریتی دەبێت لە ١٨٠ پۆلیس دەڕژێنە مەیدانەکە و فەرمان دەدەن کە بڵاوە بە گردبونەوەکە بکرێت، لە کاتییدا بۆمبێک لەلایەن نەناسراوێکەوە کە تا ئێستاش ناسنامەی ئاشکرا نەکراوە فڕێ دەدرێتە ناو پۆلیسەکانەوە و پۆلیسێک دەکوژرێت و شەش پۆلیسی تر بریندارەبن.
لە پاش ئەوە پۆلیس تەقە لە کرێکاران دەکەن و ژمارەیەکیان لێ دەکوژن و بریندار دەکەن تا ئێستاش بە شێوەیەکی دیاریکراو ڕانەگەینراوە کە چەند سیڤیل بە دەستی پۆلیس کوژراون، پاشان پۆلیس پەلاماری ماڵی کرێکاران و ئۆفیسی یەکێتیە کرێکاریەکانی دەدەن و سەدان کرێکار دەستگیر دەکەن.
سەرەنجام بە بێ هیچ بەڵگەیەکی سەلمێندراو لە دادگایەکی بێسەرەوبەردا، حەوت کەس لە ڕابەرانی کرێکاریی بە تۆمەتی

پیلانگێڕان بۆ کوشتنی پۆلیس بە سێدارە و کەسێکیان بە ناوی ئۆسکار نیب بە ١٥ ساڵ زیندان سزا دەدرێن، لە ١١ی نۆڤەمبەری ١٨٨٧دا چوار لەو ڕابەرانە بە ناوی)ئەلبێرت پارسۆنس، ئەدۆلف فیشەر، ئۆگۆست سپایس و جۆرج ئینجل) لەسێدارە دەدرێن و لویس لینگ لە زینداندا خۆی دەکوژێت. یەکێک لە سیدارە دراوەکان بەناوی (ئەو گەست سبایس) سەرنوسەری رۆژنامەیەکی کرێکاری بوو دەڵێت
(ئەوکاتە دێت کە بێدەنگیمان لە گۆڕەکانماندا بەهێزترد□ بێت لە وتارەکانمان).هەروەها نامەیەک بۆ هاژینەکەی و منداڵە بچوکەکەی بەناوی جیم دەنوسێت کە پاشان هاوژینەکەی لە کۆبونەیەکی جەماوەریدا دەیخوێنیتە کە تیادا دەڵێت.(کوڕە بچوکەکەم کاتێک کە گەورە دەبیت و دەبیت بە لاو کە هیواکانی من جێبەجێ دەکەیت ،ئەوکاتە دەزانیت من بۆچی کوژراوم،هیچ شتێکم نیە پێت بڵێم تەنها ئەوەندە دەڵێم کە من بێتاوانم.لەپێناو ئامانجێکی پیرۆزدا دەمرم بۆیە ناترسم،کاتێک کە گەورەدەبیت شانازیم پێوەدەکەیت و چیرۆکی من بۆ هاوڕێکانت دەگێڕیتەوە.
دوای لێکۆلینەوەیەکی زۆر ورد کە چەند ساڵی خایاند گومان لەوە دەکرێت کە پۆلیسەکان خۆیان بۆمبەکەیان هاویشبیت .ئەم کرێکارانە هەمویان بێتاوان دەرچون. لەساڵی ١٩٩٢ لەسە بڕیاری عومدەی شیگاگۆ ئەوپارکە کرا بە شوێنێکی گرنگی ئەو شارە. لەسالی ٢٠٠٤ مۆنیمینتێک بۆ هەمو قوربانیانی ئەو کارەساتە لەو پارکە دانرا.
ڕەنگدانەوەی ڕوداوەکەی شیگاگۆ لە ئەوروپا !
لە ساڵی ١٨٨٩ لە یەکەمین کۆبوونەوەی ئەنتەرناسیۆنالی دووەم (دووەم ڕێکخراوی جیهانی کرێکاران) کە لە پاریس بەبۆنەی سەدساڵەی شۆڕشی فەرەنساوە بەسترا، بە پیشنیاری رایمۆند لاڤیان، بە بۆنەی ساڵیادی ناڕەزاییەکانی شیکاگ□و، بانگەوازی خۆپیشاندانی سەرتاسەری و جیهانی لە یەکی ئایاری ساڵی ١٨٩٠دا کرد، خۆپیشاندانەکان بە ڕاددەیەک سەرکەوتوو بوون کە ساڵی دواتر واتە ١٨٩١ یەکی ئایار بە ڕەسمی لە لایەن کۆنگرەی دووەمی ئەنتەرناسیۆنالی دووەم وەک چالاکیەکی ساڵانە ناسرا. لەم مێژوە بە دواوە لە ئەوروپاش هەمو ساڵێک یادی یەکی ئایار بەرز ڕاگیراوە،زۆر چاریش شەڕوپێکدادان لەبەینی کریکاران و پۆلیسدا دروست دەبوو، کوژراو بریندارى زۆری لێد□ک□وت□وە.لەسالی ١٨٩١ لە رۆژی یەکی ئایاردا تێک هەڵچون لەبەینی پۆلیس و کرێکارانی هەریەک لە فەرنسا، ئیتالیا، هەنگاریا دروست بوو ژمارەیەک کوژارو بریندارى لێکەوتەوە.
لە ساڵی ١٩٠٤ لە کۆنفرانسی ئەنتەر ناسیۆناڵی دووهەم لە ئەمیستەردام بانگەوازی هەمو پارتە سۆسیال-دیمکراتیەکانو یەکێتیە

کرێکریەکانی کرد لە هەموو وولاتەکان بۆ خۆپیشاندان لە ڕۆژی یەکی ئایاردا بۆ بەدەست هێنانی خواستی هەشت کاتژمێر کار لە ڕۆژێکدا.لەو مێژوە بەدواوە ساڵانە خۆپیشاندان و مانگرتن لەسەرتا سەری جیهاندا دەکرا. بۆ نمونە

له یەکی ئایارساڵی ١٩١٩ له ویلایەتی ئۆهایۆ له ئەمریکا پۆلیس هێرش دەکاتە سەر خۆپیشاندەران و تیایدا ٤٢ کەس له کرێکاران کوژراون‌و بریندار بوون تەنها لەبەرئەوەی ئامادە نەبوون ئاڵا سورەکانی دەستیان داگرن (شایانی باسە پاش ئەو ڕووداوە ئاڵای سور لە ئۆهایۆ بە یاسا قەدەغە کراوە)

لە ووڵاتی ئەلمانیا لە یەکی ئایاری ساڵی ١٩١٢٩ کریکاران خۆپیشاندانیان سازکرد و پۆلیس هێرشی کردە سەریان و ٣٢ کرێکار کوژراونە و ژمارەیەکیش بریندار بوون.

لە یەکی ئایاری ساڵی ١٩٧٧ لە تورکیا پۆلیس هێرشی کردە سەر خۆپیشاندانی یەکی ئایار لە مەیدانی تەقسیمی ئەستەمبوڵ ٤٢ کوژراو و ٢٢٠ برینداری لێ کەوتەوە.

عێراق .

لە ١٥ نیسانی ساڵی ١٩٤٥ کرێکارانی هێلی ئاسن دوای ئەوەی بۆ ماوەیەک لەگەڵ بەڕێوبەری کۆمپانیاکە کەوتنە گفتوگۆ بۆ جێبەجێ کردنی داوا کاریەکانیان کە بریتی بوو لە زیادکردنی کرێ،جێبەجێ کردنی بریاری یاسای کاری ژمارە ٧٢ ی ساڵی ١٩٣٧ دوای ئەوەی داواکانیان بەجێبەجێ نەکرا. کریکاران بۆ ماوەی ٢١ ڕۆژ دەستیان کرد بە مانگرتن.بەڕێوبەرایەتی کۆمپانیاکە بەهاوکاری پۆلیس کەوتنە گرتنی بەشێک لە کرێکاران بەتایبەتی سەرۆکی نەقابەکە .دوای ئەوش کرێکاران هەر بەردەوام بوون تا سوپای بەریتانا بەشداری کردو نەقابەکەی بە تەواوەتی داخست .

لە یەکی ئایاری ساڵی ١٩٤٦ کرێکارانی کۆمپانیای نەوتی کەرکوک لە عیراق داوای زیادکردنی مووچەکانیان کرد.لەگەڵ کۆمەڵێک داوکاری تر.دوای ئەوەی کە ماوەیەکی زۆر چاوەڕوانیان کرد و جوابیان نەدرایەوە ،لە ڕۆژی ٣ی تەموزی ساڵی ١٩٤٦ کریکارانی شەریکەی نەوت دەستاین بەمانگرتن کرد.لە ٧ی تەموز وەیزری ئابوری (الاقتصاد) عێراق کە بابەعلی شێخ محمود بوو هات سەردانی کردن. چەند گفتو چەند هەڕەشەی لەکردن ، بەڵام کرێکاران هەر سوربون لەسەر مانگرتنی خۆیان. لە ڕۆژی ١٢ تەموز کرێکاران و خانەوادەکانیان لە پارکی گاورباغی کۆدەبنەوە، پۆلیس هێرش دەکاتە سەریان و ١٢ کەسیان

لێدەکوژێت و ٣٠ کەسیش بریندار دەبێت.پارێزگای کەرکوک بەرێوەبەری پۆلیسی کەرکوکی تاوان بار کرد ئەویش لەلای خۆیەوە فەرماندەی ئەو مەفرەزەیەی کە ناردبوی بۆ سەرکوت کردنی خۆپیشاندەران ئەفسەرێک بوو بەناوی سەعید عبدالغنی ئەوەی تاوانبار کرد، بەڵام لە دادگادا هەمویان بێتاوان دەرچون. تەنها وەزیری ناوخۆعبداللە قصاب نەبێت کە لە ڕۆژی ١٧ ی ئاب لەسەر ئەو کارەساتە دەستی لە کارکێشایەوە .

لە ٢٣ی نیسانی ساڵی ١٩٤٨ کرێکارانی شەریکەی نەوتی کەی ٣ لە نزیک شارۆچکەی حەدیسە، بۆ باشترکردنی ژیانیان و زیادکردنی کریکەیان و هەقی بەڕەسمیەت ناسینی ڕێکخراوەکەیان دەستیان بەمانگرتن کرد ،لە دوای ١٤ رۆژ مانگرتن دەسەڵاتداران، نانی کریکارەکانیان بڕی کە لە ریستۆرانتی شەریکەکە دەیان خوارد. لەگەڵ بڕینی ئاو کارەبا لە ماڵەکانیان لە هەمو لایەکەوە گەمارۆی ئابوریان خستنە سەریان. کرێکاران لە رۆژی یەکی ئایردا بە ڕێپێوان بەرەو بغدا ڕێکەوتن کە ٢٥٠ کم دورە، هەرچەدنە لەڕیگا بەشیکیان گیرانو گەراندنیانەوە بۆ سەر کارەکانیان و ئەونی تریشیان پێش ئەوەی بەگەنە بغداد بڵاوە پێکردن . ئەم خۆپیشاندانە لەوکاتەدا حزبی شوعی عێراقی سەرپرشتی دەکرد.

. رۆژی یەکی ئایار بوو بە رۆژی خەبات و تێکۆشان بۆچینی کرێکاران، لەو بەروارەوە تا ئێستا ساڵانە لەڕۆژی جیهانی کرێکاراندا ،کرێکاران لەسەرتاسەری جیهان چالاکی ڕێکدخ□ن و لە زۆر وڵات هێرش دەکرێتە سەریان و دەرئەنجام قوربانی لێدەکەوێتەوە.ئەم کێشمە کێشە چینایەتە هەر بەردەوام دەبیت تا کریکارو سەرمایەدارمابیت، تا چوسینەرو چەوساوە مابیت ئەم نایەکسانیە دەمێنێت. تەنها هێزێکیش کە دەتوانێت کۆتایی بەم ململانیە چینایەتیە بێنێت شۆرشی کرێکاری وهاتنە مەیدانی چینی کرێکارە بۆ گرتنە دەستی دەسەڵات تەنها حکومەتی کریکاریە کە یەکسانی بەرقەر ردەکات.

بژی یەکی ئایار رۆژی هاوپشتی چینایەتی کرێکاران

مستەفا باهر

هڵسنکی

٢٥/٤/٢٠٢٠